

A magyar költészet a Biblia nyelvén

Azon a nyelven, amelyen a Szentírás régebbi könyvei íródtak s amelyet a középkor „lingua sancta hebraicá”-nak, a reneszánsz „lingua primigeniá”-nak nevezett, szólalnak meg most Izraelben a magyar költészet legkiemelkedőbb alkotásai. A szinte példa nélkül álló, páratlan horizontú vállalkozás érdeme a magyar születésű fordítóé, *Itámár Jáoz-Keszté* és az általa Tel Avivban alapított *Éked* kiadóé, amely az Európa Könyvkiadóval kötött kulturális csereszerződés keretében adta ki „a magyar költészet kincsesházát” héber fordításban, *A csodaszarvas* (Cvi-haplaot) címmel.

Valóban példa nélkül álló vállalkozás ez, de mégsem gyökértelen. Amikor történelmünk folyamán az emancipáció lehetőségei megnyíltak, a hazai zsidóság költői is magyar nyelven szólaltak meg. Eleinte ugyan önállóan, a nagy magyar lírikusok epigonjaiként, de nem sokáig várattak magára az esztétikai szempontból is értékelhető megnyilatkozás. Általában Kiss József *Zsidó dalok* című versfüzetének megjelenésétől, 1868-tól számítják a magyar zsidóság tényleges jelentkezését hazai irodalmunkban. De már ezt megelőzően napvilágot látott Vörösmarty Szózatának (fordította Schiller-Szinessy Salamon, Bécs, 1856) és Kölcsey Himnuszának (fordította Reich Ignác, 1862) héber fordítása, amely a hazai zsidóság magyarságtudatának irodalmi dokumentuma.

Az Itámár Jáoz-Keszt fordította antológiának közvetlenebb előzményei is akadnak. Avigdor Haméiri Madách *Az ember tragédiáját*, Petőfi és Ady verseit ültette át héberre. 1932-ben pedig tanulmányt írt az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyvébe, ezzel a címmel: A magyar irodalom élete Palesztinában.

Az Ószövetségi Szentírás hatását a magyar irodalomra mindig figyelemmel kísérték a zsidó szerzők (J. Pata, Zsoldos Jenő és mások), s a közelmúltig számon tartotta Scheiber Sándor is, akinek a szerkesztésében megjelent

MIOK Évkönyvek gazdag anyagot szolgáltatnak ehhez a témakörhöz. S hogy mennyire mély és szerztegazó költészetünk és a Biblia rokonsága, az nemegyszer Itámár Jáoz-Keszt műfordításai révén igazolódik: amikor egy szentírási gondolat a Szentírás nyelvén hangzik fel újra. Talán ezért is adózik olyan osztatlan elismeréssel Scheiber professzor *A csodaszarvas*hoz írt előszavában Jáoz-Keszt munkájának, kiemelve a nehezen fordítható Aranyversek átültetésének maradéktalan sikerét.

Ez utóbbi illusztrálására nézzük meg a Toldi első énekének egy részletét:

„Nem is, nem is azt a forgószelet nézi, /
Mely a hamvas utat véges-végig méri: / Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél, / Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél.”

A forgószelet a fordító a *perec rúah* szavakkal adja vissza. A kifejezés második tagja „lélek” és „szél” értelemben használatos, az első tagja azt jelenti, hogy valami betör, bezúdul a világba – mint az újjászületés ígértét jövendölő Mikeásnál (2, 13): „Elindul élükön vezérük, / előttük jár, / kilépnek a kapun, kivonulnak, / előttük megy királyuk, az Úr halad az élükön.”

Arany művében ebből a forgószeleből – amely olyan, „mintha füstokádó nagy kémény szaladna” – kiválik egy büszke hadsereg. Jáoz-Keszt fordításában éppen az előbb említett kifejezés használata miatt egy pillanatra úgy tűnik, mintha maga a sereg támasztaná ezt a hatalmas szelet. Ami aligha áll ellentétben Arany elképzelésével.

Ugyancsak a fordító próbatétele Petőfi *Az örült* című verse. Ezeknél a soroknál: „Mert ilyen az élet. Jajgatunk és kacagunk. / De a halál azt mondja: csitt!” – mintha a Prédikátort hallanánk. A „csitt” szót Jáoz-Keszt a *hasz* szóval adja vissza, ami drámaibb jelentést hordoz, mint a magyar megfelelője. Habakukk prófétánál (ld. 2, 20) ugyanez a szó úgy hangzik, mintha nem az ujjunkat, hanem az egész tenyerünket kapnánk a szánk elé. Mintha a szánkra ütneek.

Különös figyelmet érdemel a *Tragédia* keretjelenetének bravúros fordítása. Kezdő sorai a zsolttáros hangján szólalnak meg:

„Dicsőség a magasban Istenünknek,
Dicsérje őt a föld és a nagy ég, . . .”

S így hangzik fordításban:

*Hallel vaseba l'sebükén gabhé-daktja
Erec v'sámim jagidu r'hillata*

Az Úr előtt leboruló angyalok hozsannája – némi merészséggel mondhatjuk – most az eredeti nyelven szólal meg: azon, amelyen az ember először köszöntötte egy, igaz Istenét. Az angyalok karának dicsérete után külön is megszólalnak a főangyalok:

Gábor: „Hozsána néked, Eszme!”

Mihály: „Hozsána néked, Erő!”

Ráfael: „Hozsána néked, Jóság!”

S itt valami különös dolog történik. Itámár Jáoz-Keszt ugyanis nem a „hozsannát” fordítja, illetve írja át héber betűkkel (hiszen a szó héber eredetű), hanem a „dicséret” (*r'hilla*) fogalmát alkalmazza, mert a „hozsanna” eredetileg kérést, könyörgést fejez ki, viszont a magyarban – és így madáchi értelemben is – a dicséretet jelenti. Itámár Jáoz-Keszt elképzelését nemcsak ez, a szövegösszefüggésben amúgy is kiegyenlíthető különbség vezethette, amikor eltért a szó szerinti fordítás ez esetben igazán kézenfekvő megvalósításától, hanem az a felfedezés, hogy a keretjelenet mindvégig ugyanarról a fogalomról, Isten dicsőítéséről szól, mégpedig ószövetségi értelemben. Innen származik ugyanis az a meggyőződés, hogy az Istenhez intézett dicséret visszahat magára a dicséretet mondó személyre is (vö. MTörv 26, 19; Jer 13, 11; 33, 9). Ezért Lucifer hallgatása már önmagában hordozza a bukást: aki nem mond dicséretet az Úrnak, arra nem is hárulhat vissza semmi a dicsőségből.

Az Úr: „Dicséretemre nem találsz-e szót,”

Lucifer: „Dicsőségedre irtál költeményt,”

Az Úr: „Csak hódolat illet meg, nem bírálat.”

Lucifer: „Dicsér eléggé e hitvány sereg,”
Angyalok: „Hozsán' az Úrnak, ki törvényt szabott.”

Mivel Jáoz-Keszt a hódolatra is – akárcsak a hozsannára – ugyanazt a fogalmat használja, mint a dicséretre (*r'hilla*), a fordításban hiánytalanul megvalósul a madáchi elképzelés. (Csak egy helyen tér el ettől: a „Dicsőségedre irtál költeményt” szentírási terminus technicusszal fordítja: *sír-mizmór*, ami szoros kapcsolatban áll a dicséret fogalmával az Ószövetségben.)

Mindezt figyelembe véve talán már nem is lehet kétséges, hogy Kiss József Simon Juditja,

Ady A Sion hegy alatt és A bélyeges sereg című, valamint Méliusz József A Mendel malma című versei, Radnóti Hetedik eclogájával egyetemben héberül különösen megrendítő. Az antológia legújabb kori költészetünket reprezentáló részéből kiemelkedik József Attila, Nagy László, Csoóri, Pilinszky, Vas István és Mezei András verseinek fordítása. Az itt említettek közül is jó néhány újabb támpontot nyújt a Biblia hatására irodalmunkban.

A kétnyelvű kötet dokumentum értékű illusztrációi, az alkotók arcképeinek korabeli rajza, a régieknél nemegyszer szülőházuk képe, egy-egy első kiadású kötet fotója és a versek elé helyezett életrajz segíthetik a magyar irodalomban kevésbé járatos olvasókat is a megértésben.

Scheiber Sándorral elmondhatjuk: „Hogy ez létrejöhett és így sikerült, az elsősorban a két nyelv magas szintű, adekvát ismeretének köszönhető. De hogy a XVI. századtól a modernekig bele tudta élni magát az egyes költők gondolatvilágába és stílusába, ritka jelenség a műfordítás történetében.”

Giczgy György

Européer magyarság

(Gondolatok a Hungaria Litterata olvasásakor)

Megformálásában esztétikus, tematikájában gazdag könyvvel gyarapodott a magyar összehasonlító irodalomtudomány nemzetközi érdeklődésre igényt tartó kínálata. A „Hungaria litterata, Europae filia” angolul, németül és oroszul jelent meg. 25 tanulmányt tartalmaz – különböző szerzőktől. A kötet tartalmi érteiről az auktorok és a két szerkesztő – Kurucz Gyula és Szörényi László – gondoskodtak, a szép megjelenés pedig a kiadó, a magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének érdeme.

Értelmetlen vállalkozás lenne a negyedszáz írás egyenkénti számbavétele. Hasznosabb az egészről szólni, hiszen pontosan az összkép kedvéért volt érdemes ezt a vállalkozást véghezvinni. Az összkép viszont – éppen a kötet jellegéből adódóan – nem pusztán a kiadványt, hanem a magyar kultúra helyét, nyitottságát s egyben karakterisztikus öntörvényűségét minősíti.